

Ks. TOMASZ KOŁODZIEJ*

MISTAGOGICZNY WYMIAR UKSZTAŁTOWANIA
PRZESTRZENI CELEBRACJI LITURGII EUCHARYSTII

THE MYSTAGOGICAL DIMENSION OF SHAPING
THE CELEBRATION OF THE LITURGY OF THE EUCHARIST

Abstract: The space for celebrating the liturgy of the Eucharist should reveal the structure of the Church as an organized people, a hierarchical and united community. This vision of the Church is present in the renewed liturgy. The head of the community celebrating the liturgy is Christ. It is He who initiates the salvific dialogue that is made present and continued in the celebration of the liturgy. True Christian liturgy is simply the life of Christ within us, which we live and celebrate. Therefore, the space for celebrating the liturgy is sacred. In the space for celebrating the Eucharistic liturgy, liturgical centers play an important role: the altar, the ambo, and the chair for the presider. An important space of celebration is the gathering place, which is the subject of this celebration. The space for celebrating the liturgy is a sign of God's presence in the liturgy. Hence the concern for mystagogy, which means entering into the mystery of this presence. Seeking answers to questions about the essence and nature of mystagogy in the shaping of the space for celebrating the Eucharistic liturgy, as well as the ways and forms of its realization in shaping this space, are essential to understand the direction of liturgical celebrations in the conciliar renewal. Mystagogy, as a path leading into the meaning of this celebration, is based on the explanation of symbols and signs under which the liturgy is celebrated. Therefore, concern for its mystagogical character should also be manifested in the proper shaping of the space in which it is celebrated.

Keywords: mystagogy, liturgy, celebration of the liturgy, liturgical space, altar, ambo, place of presiding.

* Ks. Tomasz Kołodziej – kapłan diecezji legnickiej, doktorant Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu; e-mail: x.tkolodziej@interia.pl.

Papież Benedykt XVI w encyklice *Sacramentum caritatis* przypomniał, że

[...] wielka tradycja liturgiczna Kościoła naucza, iż dla owocnego uczestnictwa konieczne jest osobiste zaangażowanie, aby można było odpowiedzieć na tajemnicę, którą się celebruje poprzez dar złożony Bogu z własnego życia, w jedności z ofiarą Chrystusa daną dla zbawienia całego świata¹.

W dokumencie tym papież wskazał na rolę mistagogii w celebracji liturgii Eucharystii. Liturgia bowiem z samej swej istoty ma pedagogiczną zdolność wprowadzania wiernych w pojmowanie celebrowanej tajemnicy. W tym rozumieniu ten, kto wprowadza w misterium chrześcijańskie, jest nade wszystko świadkiem spotkania z miłującym Bogiem, które znajduje swoje źródło i szczyt w celebracji Eucharystii.

Pojęcie mistagogii, o której mówił papież Benedykt VI, posiada długą historię – jej początki sięgają czasów przedchrześcijańskich. W praktyce duszpasterskiej Kościoła termin ten pojawił się i rozwinął wraz z powstaniem katechumenatu i wraz z jego zanikiem uległ zapomnieniu. Jak przypomina ks. M. Polak, pomimo jego zaniku o mistagogii w Kościele można mówić nawet wówczas, gdy samo pojęcie nie jest wprawdzie używane, ale treści w nim zawarte oraz działania odpowiadające jego istocie znajdują swoje odzwierciedlenie na płaszczyźnie refleksji teologicznej i w praktyce duszpasterskiej².

Zdolność przeżywania mistagogii poprzez liturgię przekłada się na umiejętność dostrzegania rzeczy niewidzialnych w tym, co widzialne, na autentyczne wnikanie w rzeczywistość duchową symbolizowaną przez znaki, a także przez ukształtowanie przestrzeni liturgicznej, w której celebruje się misterium naszego zabawienia. Przestrzeń kościoła musi być więc zawsze wypadkową wzajemnych wpływów i powiązań natury świętej liturgii, wraz z całą jej symboliką, i ludzkiej twórczości.

Zamierzeniem autora niniejszego artykułu jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o istotę i charakter mistagogii w ukształtowaniu przestrzeni celebracji liturgii Eucharystii oraz o sposoby i formy jej realizacji w kształtowaniu tej przestrzeni. Problem badawczy artykułu zawarty jest w następujących, szczegółowych pytaniach: Jakie racje przemawiają za tym, aby uznać mistagogię za ważny wymiar przestrzeni liturgicznej? W jakiej mierze założenia odnowy liturgicznej odnoszą się do mistagogicznych wymiarów ukształtowania przestrzeni liturgicznej? Na ile uwzględniono w nich właściwy dla mistagogii historyczny wymiar misterium zbawienia celebrowanego w liturgii?

Mistagogia, jako droga wprowadzająca w sens misterium, opiera się na strukturze symboli i znaków, pod osłoną których celebrowana jest liturgia. Troska o jej

¹ BENEDYKT XVI. *Adhortacja apostolska Sacramentum caritatis o Eucharystii, źródle i szczycie życia i misji Kościoła* (22.02.2007) [dalej: SC] p. 64.

² Por. M. POLAK. *Mistagogia w duszpasterstwie Kościoła. Studium pastoralnoteologiczne*. Poznań 2012 s. 13.

mistagogiczny charakter ma przejawiać się także w poprawnym ukształtowaniu przestrzeni, w której jest celebrowana. Dlatego mistagogiczny wymiar liturgii wymaga się zachowania duchowej jedności wszystkich elementów kształtujących przestrzeń celebracji liturgicznych³. Rozpatrując mistagogiczny wymiar liturgii w aspekcie przestrzeni sakralnej, warto podkreślić cenną myśl ks. B. Nadolskiego, że

[...] ukształtowanie przestrzeni sprawowania liturgii, podobnie jak postawy, wrzęgnięte jest w najistotniejszy nurt uświęcenia człowieka i uwielbienia Boga. Stoi ono w służbie dialogu zbawczego dokonującego się w liturgii⁴.

Mistagogiczny wymiar przestrzeni celebracji Eucharystii spełnia także funkcję ewangelizacyjną. Kościół ewangelizuje, aby ludzie w spotkaniu i zjednoczeniu z Chrystusem stawali się w pełni chrześcijanami, osobami żyjącymi dla Boga i uwielbiającymi Go całym swoim życiem. Można powiedzieć, że ewangelizujemy, aby doprowadzić ludzi do zjednoczenia z Chrystusem, które realizuje się i urzeczywistnia w liturgii, szczególnie Eucharystii. Jak ujął to C. Vaggagini, cel ewangelizacji nie tyle realizuje się *poprzez* liturgię, ale *w* samej liturgii⁵.

1. MISTAGOGICZNY WYMIAR OŁTARZA

Pośród bogatej symboliki liturgicznej pojawia się przestrzeń liturgiczna. Cz. Bartnik podaje wielorakie rozumienie przestrzeni w historii, w różnych koncepcjach filozoficznych⁶. Jedną z tych koncepcji wskazuje, że przestrzeń jest powiązana z osobą ludzką, z którą tworzy szczególną wyrazistość oraz językowość. W aspekcie religijnym jest to język między człowiekiem a Bogiem, Stwórcą i Zbawcą, a wtórnie między człowiekiem a człowiekiem. Od strony Boga przestrzeń jest nieodzowną konstrukcją „mowy do człowieka”, a od strony człowieka staje się tworzywem, dzięki któremu osoba konstytuuje swój świat wewnętrzny wyrażony na zewnątrz, i w ten sposób komunikuje się poprzez rzeczy z innymi ludźmi, a nawet z samym Bogiem⁷. Liturgia jest na styku dwóch przestrzeni – ziemskiej i wiecznej, ale sama celebrowanie może być traktowana jako przestrzeń dziejącego się zbawczego misterium Chrystusa i Kościoła, Trójjedynego Boga z ludem Bożym, a w nim z każdym pojedynczym człowiekiem⁸.

³ Por. SC 41.

⁴ B. NADOLSKI. *Liturgika*. T. 1: *Liturgika fundamentalna*. Poznań 2014 s. 284.

⁵ Por. C. VAGGAGINI. *Il senso teologico della liturgia*. Roma 1965 s. 763.

⁶ Por. Cz. BARTNIK. *Zarys teologii przestrzeni*. „Collectanea Theologica” 54:1984 nr 4 s. 20-36.

⁷ Por. J. NOWAK. *Przebieg liturgiczny w celebracji Wigilii Paschalnej*. „Collectanea Theologica” 63:1993 nr 1 s. 116.

⁸ Por. A. SIELEPIN. *Terminologia i metaforyka przestrzeni w liturgii*. W: *Przebieg liturgiczny*. Red. A. Sielepin, J. Superson. Kraków 2019 s. 25.

Przestrzeń celebracji liturgii obejmuje całą historię, ku której skierowana jest łaska odkupienia ukazana w objawieniu Bożym, które jest historyczne. Bóg przez ludzi, wydarzenia, fakty wkroczył w czas i przestrzeń. Najpełniej objawił się człowiekowi przez Jezusa Chrystusa. W tę przestrzeń wpisana jest historia życia człowieka, która od samego początku jest historią zbawczej miłości Boga⁹. Dlatego misterium chrześcijańskie sprawowane w przestrzeni liturgicznej ma charakter wybitnie personalny.

Ukształtowanie przestrzeni celebracji liturgii zawsze było uzależnione od jej wizji chrystologiczno-eklezjalnej. W zależności od tej wizji, w wymiarze mistagogicznym, przestrzeń liturgiczna ukazuje prawdę o Bogu i Kościele. W tym kontekście przestrzeń celebracji liturgii Eucharystii – niezależnie, czy jest nią dom rodzinny, bazylika, mała kaplica – jest jedynie widzialnym znakiem Chrystusa i zgromadzenia wiernych, które mocą Ducha Świętego, jako żywe kamienie, staje się jedynie świątynią Boga, która wielbi Go w Duchu i prawdzie¹⁰.

W przestrzeni celebracji liturgii Eucharystii ważne miejsce zajmuje ołtarz, który przemawia do człowieka szczególnym językiem mistagogicznym. Bez niego nie może istnieć żaden kościół. *Instrukcja o kulcie tajemnicy Eucharystii* mówi, że ołtarz jest: a) znakiem samego Chrystusa, b) miejscem, na którym dokonują się zbawcze tajemnice, c) centrum zgromadzenia wiernych, d) ołtarzowi należy się wzajemny szacunek¹¹. Dlatego ważne są słowa G. Ferraro, który w swojej książce *Cristo è l'altare* podkreślił, że liturgia odnowionych obrzędów poświęcenia kościoła i ołtarza ukazuje ołtarz jako figurę Chrystusa Ołtarza-Kapłana-Ofiary, który sam jest właściwą Ofiarą¹². We wstępie do swej książki autor zaznaczył, że chciał w niej ukazać naukę o Chrystusie-Ołtarzu odsłaniającą transcendencję Boga-Człowieka¹³. Rzeczywiście, w odnowionych obrzędach poświęcenia kościoła i ołtarza ołtarz jest pomyślany i opisany w odniesieniu do Chrystusa jako symbol aż do pełnej z Nim identyfikacji. Ta żywa osobowa rzeczywistość jest Nim samym¹⁴.

⁹ Por. Sobór Watykański II. *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym Dei verbum* (18.11.1965) p. 3.

¹⁰ Por. H.J. SOBECZKO. *Zgromadzeni w imię Pana. Teologia znaku zgromadzenia liturgicznego*. Opole 1999 s. 37.

¹¹ Por. KONGREGACJA KULTU BOŻEGO. *Instrukcja Eucharisticum mysterium o kulcie tajemnicy Eucharystii* (25.05.1967) p. 24.

¹² Por. G. FERRARO. *Cristo è l'altare. Liturgia di dedicazione della chiesa e dell'altare*. Roma 2004 s. 15.

¹³ Por. *tamże* s. 7.

¹⁴ Por. *Pontyfikał Rzymski. Odnowiony zgodnie z postanowieniem świętego Soboru Powszechnego Watykańskiego II wydany z upoważnienia papieża Pawła VI poprawiony staraniem papieża Jana Pawła II. Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza*. Wydanie wzorcowe. Katowice 2001 [dalej: *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza*] s. 116-117.

Jak zaznacza ks. B. Nadolski, historia ołtarza chrześcijańskiego rozpoczyna się od celebracji ostatniej wieczerzy¹⁵. Opisując misterium ołtarza chrześcijańskiego, ks. Nadolski przypomniał, że treściowo i teologicznie nie ma on odniesień do ołtarzy pogańskich ani żydowskich. Ołtarz chrześcijański jest związany wyłącznie z ofiarą Jezusa Chrystusa i z udziałem wiernych w tej ofierze¹⁶. Dlatego w chrześcijaństwie zmieniła się teologia ołtarza. Chociaż zawsze będzie on postrzegany jako narzędzie, znak służący spełnianiu się ofiary, to jednak nie tyle ołtarz sam w sobie będzie ważny, ile to, co się na nim spełnia – mianowicie oddanie i złożenie życia przez Syna Bożego¹⁷. Ks. R. Walczak pisząc o symbolice i wystroju świątyni chrześcijańskiej, wyjaśnia, że ołtarz, na którym pod sakramentalnymi znakami chleba i wina uobecnia się ofiara krzyża, podkreśla obecność Chrystusa. Jest on ośrodkiem dziękczynienia, które się spełnia przez sprawowanie Eucharystii¹⁸.

O mistagogicznym wymiarze ołtarza mówi modlitwa wypowiedzana podczas poświęcenia ołtarza¹⁹:

Pokornie prosimy Cię, Boże, uświęć niebieską łaską ten ołtarz zbudowany w kościele, aby zawsze służył Ofierze Chrystusa i był stołem Pańskim, przy którym Twój lud będzie się posilał na Bożej Uczcie. Niech ten ołtarz będzie dla nas znakiem Chrystusa, z którego boku wypłynęły Krew i woda, źródło sakramentów Kościoła. Niech będzie stołem świątecznym dla wszystkich, których Chrystus zaprasza na ucztę; niech tutaj składają swoje troski i ciężary, a otrzymają nową moc ducha na dalszą drogę życia²⁰.

Modlitwa ta mówi o tym, że dla chrześcijan ołtarzem jest sam Chrystus. Wokół niego gromadzi się cała wspólnota wiernych, stając się duchowym ołtarzem, o ile wchodzi w komunie z Jezusem Chrystusem i kiedy wśród różnych doświadczeń całkowicie składa swoje życie w ofierze²¹. W modlitwie wypowiedzanej podczas obrzędów poświęcenia ołtarza widać wyraźnie przejście od ołtarza jako znaku Chrystusa do ołtarza z Nim identyfikowanego. Jest tu mowa o przechodzeniu od Chrystusa oznaczonego przez ołtarz do osobowego i nieśmiertelnego Zbawiciela w ojczyźnie niebieskiej²². Modlitwa ta jest więc syntezą chrystologii liturgicznej

¹⁵ Por. B. NADOLSKI. *Ołtarz*. W: *Leksykon liturgii*. Oprac. B. Nadolski. Poznań 2006 s. 1094.

¹⁶ Por. TENŻE. *Misterium chrześcijańskiego ołtarza*. Kraków 2009 s. 72.

¹⁷ Por. S. ARASZCZUK. *Ołtarz chrześcijański*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 14. Red. E. Gigilewicz [i in.]. Lublin 2012 kol. 560.

¹⁸ Por. R. WALCZAK. *Symbolika i wystrój świątyni chrześcijańskiej*. Poznań 2005 s. 50.

¹⁹ Por. S. ARASZCZUK. *Struktura i teologia modlitwy poświęcenia ołtarza*. W: *Memoriale Domini. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Jerzemu Stefańskiemu w 70. rocznicę urodzin*. Red. M. Olczyk, W. Radecki. Gniezno 2010 s. 33.

²⁰ *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza* s. 141-143 p. 48.

²¹ Por. S. ARASZCZUK. *Ołtarz jako miejsce sprawowania kultu. Zarys teologii ołtarza*. W: *Biskup Andreas von Jerin i jego ołtarz we wrocławskiej archikatedrze pw. św. Jana Chrzciciela*. Red. S. Araszczuk. Wrocław 2020 s. 80.

²² Por. *tamże* s. 82.

kultu, w której Syn Boży stał się Człowiekiem. Słowo Wcielone zawiera się w Nim poprzez tożsamość z ofiarującym Kapłanem, Żertwą Ofiarną i Ołtarzem poświęcenia, na którym dokonuje się ofiara składana Ojcu poprzez Ducha Świętego. Ponieważ przy ołtarzu czci się pamiątkę Pana i rozdziela wiernym Jego Ciało i Krew, pisarze Kościoła widzieli w ołtarzu znak samego Chrystusa. W strukturze modlitwy poświęcenia ołtarza, która wyraźnie wskazuje na ołtarz, który jest znakiem Chrystusa, znajduje się część anamnetyczna, epikletyczna i wstawiennicza. Części te ukazują naturę i godność ołtarza²³.

Mistagogiczny wymiar ołtarza w kościele wprowadza w tajemnicę Chrystusa, który jest pośród swojego ludu. Odnowiony *Pontyfikał* wyraźnie zaznacza: „Niech ten ołtarz będzie dla nas znakiem Chrystusa”²⁴. Symbolika ukazana w obrzędach poświęcenia ołtarza wskazuje także na mistagogię, która powinna być obecna w konkretnych rozwiązaniach budowy ołtarzy²⁵. Cała liturgia koncentruje się bowiem w ofierze Jezusa Chrystusa dokonującej się na ołtarzu. Przystępując do stołu Pańskiego, przystępujemy jednocześnie do ofiary Chrystusa. Korzystając z niej, sami zostajemy przeniknięci jej duchem i powinniśmy pragnąć, by dokonywała się ona w naszym życiu. Ofiara Nowego Testamentu to nie jest tylko kwestia złożenia czegoś na ołtarzu, ale przede wszystkim jest to tajemnica, która dokonuje się w życiu człowieka, kiedy człowiek jest gotów oddać swoje życie Bogu do dyspozycji. Tym ołtarzem, na którym dokonała się ofiara Jezusa Chrystusa, było całe życie Jezusa ofiarowane aż do śmierci. Stąd kiedy człowiek uczestniczy w ofierze Chrystusa, sam staje się duchową ofiarą i ołtarzem, a swoje życie składa Bogu w ofierze. Możemy zauważyć, że ołtarzem w czasie liturgii jest znak Jezusa Chrystusa, który sam siebie złożył całkowicie w ofierze. Ale ołtarzem, jak już wspomniano wyżej, jesteśmy także my.

Na ołtarzu, który jest stołem ofiary i uczyty paschalnej, w czasie celebracji Eucharystii uobecnia się w znakach sakramentalna ofiara krzyża oraz całe misterium zbawienia. Ołtarz, będący miejscem celebracji Eucharystii, jest punktem centralnym nie tylko w przestrzeni kościoła jako budynku, ale także zgromadzonej wspólnoty. Dlatego tak ważne jest umiejscowienie ołtarza w centrum przestrzeni celebracji liturgicznej i zauważenie *sacrum* strefy ołtarza. *Katechizm Kościoła Katolickiego* przypomina, że

Ołtarzem Nowego Przymierza jest Krzyż Chrystusa, z którego wypływają sakramenty Misterium Paschalnego. Na ołtarzu, który stanowi centrum świątyni,

²³ Szerzej na ten temat zob. S. ARASZCZUK. *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza w odnowionej liturgii Soboru Watykańskiego II*. Opole 2007 s. 147-167.

²⁴ *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza* s. 145 p. 48.

²⁵ Por. G. KŁAJA. *Ołtarz w świetle teologii*. Kraków 2008 s. 117.

uobecnia się w znakach sakramentalnych ofiara Krzyża. Ołtarz jest także stołem Pańskim, do którego jest zaproszony Lud Boży²⁶.

Dla zrozumienia mistagogicznego wymiaru ołtarza ważne są spostrzeżenia ks. A. Żądło, który przypomina, że mistagogicznej wymowy ołtarza nic nie może przysłonić. Przeciwnie, winna być ona doceniona i eksponowana przez zachowanie właściwego mu przeznaczenia i należnego szacunku. Właściwym przeznaczeniem ołtarza jest liturgia ofiary. Dlatego nie należy przy nim rozpoczynać obrzędów wstępnych Mszy św., wygłaszać homilii, czytać wezwań modlitwy powszechnej ani też podawać ogłoszeń parafialnych lub innych komunikatów. Wyrazem należnego szacunku dla ołtarza jest zgodne z obrzędem zawartym w *Pontyfikale rzymskim* poświęcenie go, ucałowanie, pochylenie przed nim całego ciała, czyli głęboki ukłon, okadzenie, nakrycie białym obrusem, umiarkowane przyozdabianie z zachowaniem charakteru bieżących okresów liturgicznych, umieszczenie na nim tylko przedmiotów niezbędnych do sprawowania Mszy świętej²⁷.

Ks. J. Nowak SAC przypomina, że w nowo wybudowanym kościele powinien być tylko jeden ołtarz, który będzie oznaczał jednego Chrystusa i jedną ofiarę. Ołtarz jest „[...] znakiem Chrystusa, z którego boku wypłynęła Krew i woda, źródło dla sakramentów Kościoła”. Ks. Nowak przywołuje słowa św. Ambrożego: „[...] ołtarz jest symbolem ciała, na ołtarzu zaś spoczywa Ciało Chrystusa”. Dlatego namaszcza się ołtarz, ponieważ on przedstawia Chrystusa. W przestrzeni liturgicznej stanowi centrum, „[...] ku któremu spontanicznie zwracać się będzie uwaga całego zgromadzenia wiernych”²⁸.

Mistagogiczny wymiar ołtarza wskazuje, że jest on „duchową skałą” (1 Kor 10,4). Z niego spływa na wiernych strumień łask urzeczywistniających to, co na zasadzie figury zapowiedziane zostało, gdy Mojżesz wyprowadził wodę ze skały (por. Wj 17,1-7). Dlatego też, zgodnie z tradycyjnym zwyczajem Kościoła oraz ze względu na znaczenie symboliczne, mensa ołtarza powinna być wykonana z naturalnego kamienia.

W aspekcie mistagogicznym w nowo budowanych świątyniach znamienna jest symbolika jednego ołtarza, wskazująca na jednego Chrystusa i jedną Eucharystię, która scala Kościół w niepodzielną społeczność²⁹. Mistagogiczny wymiar ołtarza objawia się najpełniej wówczas, gdy lud gromadzi się wokół niego na sprawowanie świętych obrzędów. Wówczas całe zgromadzenie liturgiczne zebrane jest przy ołtarzu, tzn. zwrócone ku niemu, a tym samym również ku sobie. I tak

²⁶ *Katechizm Kościoła Katolickiego*. Poznań 2002 [dalej: KKK] p. 1182.

²⁷ Por. OWMR 271, 275, 276-277, 300, 304, 305, 306-308; por. A. ŻĄDŁO. *Mistagogia w liturgii*. W: *Mistagogia a duchowość*. Red. A. Żądło. Katowice 2004 s. 117-118.

²⁸ OWMR 299; por. J. NOWAK. *Komentarz do Ogólnego wprowadzenia do Mszału rzymskiego*. Poznań 2023 s. 283.

²⁹ Por. OWMR 303.

w Chrystusie, symbolizowanym przez ołtarz, zebrani na liturgii zaczynają rozpoznawać się jako święte, bo przez Niego zwołane, zgromadzenie.

Mistagogiczny wymiar ołtarza wskazuje, że przestrzeń liturgiczna obok waloru doktrynalnego zyskuje również znaczenie edukacyjne. Pozwala to lepiej zrozumieć treści objawione, wydarzenia zbawcze, a tym samym celebrować je w liturgii w odpowiednich miejscach do tego przeznaczonych. Widać także, że zrozumienie, czym jest ołtarz w celebracji Eucharystii, może przyczynić się do bardziej świadomego, czynnego, owocniejszego i pełniejszego celebrowania liturgii przez wszystkich wierzących. Przestrzeń liturgiczna stanowi integralną część celebracji liturgii, dlatego jest również

[...] pierwszym i niezastąpionym źródłem, z którego wierni czerpią ducha prawdziwie chrześcijańskiego³⁰.

To pozostaje zadaniem niezbędnej katechezy mistagogicznej, która winna być starannie przeprowadzana w programie stałej formacji liturgicznej, podczas spotkań różnych grup i ruchów kościelnych, a także w czasie bezpośredniego przygotowania wiernych do liturgii przed jej rozpoczęciem. Wtedy, jak mówi J. Hani, rozumiemy, że tajemnica ołtarza polega na tym, że ołtarz jest Chrystusem³¹. Dlatego, jak powiedział ks. K. Konecki, prawdziwym centrum kościoła nie jest taki czy inny obraz, figura, nawet nie tabernakulum, ale ołtarz, na którym się sprawuje święte misterium. Jest najświętszym przedmiotem w świątyni, racją jej istnienia i samą jej istotą³².

2. MISTAGOGICZNY WYMIAR AMBONY

Liturgia po Soborze Watykańskim II dowartościowuje słowo Boże, a jego odczytywanie wiąże z przestrzenią ołtarza³³. Godność słowa Bożego wymaga, by w kościele było ono głoszone z miejsca, na którym w czasie liturgii słowa spontanicznie skupia się uwaga wiernych. Z zasady winna to być stała ambona, a nie zwykły, przenośny pulpit³⁴. Ambona, odpowiednio wkomponowana we wnętrze kościoła, ma być tak umieszczona, by czytający i mówiący byli dobrze widoczni i wyraźnie słyszani przez wiernych³⁵. Jak przypomina ks. S. Lech, ambona zawsze była miejscem głoszenia słowa Bożego ludowi. Z racji braku nagłośnienia umieszczona była

³⁰ Sobór Watykański II. *Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium* (4.12.1963) [dalej: KL] p. 14.

³¹ Por. J. HANI. *Symbolika świątyni chrześcijańskiej*. Kraków 1994 s. 118.

³² Por. K. KONECKI. *Ołtarz w posoborowej liturgii mszalnej. Znaczenie i funkcja*. W: *Sacrae liturgiae servus*. Red. W. Karasiński. Włocławek 2020 s. 257.

³³ Por. B. NADOLSKI. *Ambon*. W: *Leksykon liturgii* s. 79.

³⁴ Por. TENŻE. *Ambona. Historia, znaczenie, symbolika*. Kraków 2008 s. 10-18.

³⁵ Por. S. ARASZCZUK. *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza* s. 224.

wysoko w nawie kościoła, aby ludzie słyszeli słowo i widzieli mówiącego – dzisiaj problem słyszalności rozwiązują systemy nagłaśniające. Ambona ma zaznaczać obecność Chrystusa nauczającego, więc nie jest elementem drugorzędym, ale koniecznym dla podkreślenia znaku Chrystusa obecnego w przepowiadaniu. Zaznacza także pierwszą część liturgii. W liturgii słowa uwaga wiernych winna być zwrócona na ambonę, „[...] skąd Bóg przemawia, a Chrystus dalej głosi Ewangelię”³⁶. Jak przypomina ks. J. Twardy, w sprawowaniu liturgii Kościoła ambona jest nieodzowna. Sobór Watykański II zatroszczył się o to, aby przywrócić ambonie pierwotne miejsce i funkcję w przestrzeni sakralnej, a więc w pobliżu ołtarza, co wskazuje na jedność sakramentu i słowa³⁷. Skoro liturgia słowa i liturgia ofiary tworzą jeden akt kultu, należy tak umiejscowić ołtarz i ambonę, aby już przez to ukazywać tę jedność, czyli związek liturgii słowa Bożego i składanej ofiary. Tę jedność podkreśla się również przez materiał, z którego wykonane są ołtarz i ambona, oraz podobny styl³⁸.

Konstytucja o liturgii świętej wskazując na różne formy obecności Chrystusa w celebracjach liturgicznych, mówi także o Jego obecności w słowie Bożym: „[...] albowiem gdy w Kościele czyta się Pismo święte, wówczas On sam mówi”³⁹. Oznacza to, że słowo Boże głoszone w czasie zgromadzenia liturgicznego nabiera szczególnego znaczenia, gdyż staje się żywe i skuteczne. Ponieważ sam Chrystus kieruje do nas swoje słowo, możemy mówić, że w czasie liturgii dokonuje się aktualizacja, uobecnienie tegoż słowa, czyli że posiada ono moc zbawczą. Wspomniany dokument nazywa miejsce głoszenia słowa „stołem słowa Bożego”⁴⁰. Ambona to „usta Pana”, skąd podaje On ludowi pokarm słowa. Dowartościowanie ambony to równocześnie próba przełamania opinii, że liturgia to mówienie do Boga, do Jezusa Chrystusa lub do ulubionego świętego. Stół słowa Bożego jest dla zgromadzonych, śpiew między czytaniem pozwala na internalizację słowa, a głos zebranych jest echem słowa i działania Boga. Wspólnota rodzi się ze słowa, karmi się nim, przez nie rośnie i rozwija się. Ponieważ w liturgii słowa uwaga wiernych spontanicznie skupia się na miejscu proklamacji, dlatego w tym momencie celebracji liturgii Eucharystii ambona jest centrum zgromadzenia liturgicznego. Chryścijańskie słuchają słowa z wiarą i w ten sposób zostają pouczeni i nakarmieni przez słowo.

Przepisy liturgiczno-prawne odnoszące się do usytuowania ambony, jej konstrukcji oraz spełnianych na niej posług liturgicznych wynikają z odkrycia na nowo teologicznego wymiaru przestrzeni głoszenia słowa Bożego. Liturgia słowa

³⁶ S. LECH. *Przeźrenie celebracji liturgicznych*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 42:1989 nr 3 s. 193.

³⁷ Por. J. TWARDY. *Miejsce i funkcja ambony w przestrzeni sakralnej*. W: *Praedicamus Christum Crucifixum. Słowo Boże w liturgii Kościoła*. Red. A. Żądło. Katowice 2010 s. 287-304.

³⁸ Por. Cz. KRAKOWIAK. *Miejsce sprawowania liturgii słowa Bożego*, w: *Liturgia słowa Bożego we Mszy świętej*. Red. Cz. Krakowiak. Lublin 2011 s. 31-32.

³⁹ KL 7.

⁴⁰ Por. tamże 51.

i liturgia eucharystyczna tworzą jeden akt kultu. Takie rozumienie Mszy św. domaga się umieszczenia ambony w sposób starannie przemyślany, aby - uwzględniając architekturę i strukturę wnętrza danego kościoła - ukazać nierozzerwalny związek stołu słowa Bożego ze stołem Ciała Chrystusowego, ambony z ołtarzem, z których wierni otrzymują naukę i pokarm⁴¹. Proklamowane w liturgii słowo Boże stanowi więc nieustanną propozycję Boga w stosunku do ludu Bożego i skierowane jest na przymierze. Zmierza do budowania i wzrostu społeczności wiernych, czyli Kościoła⁴².

Słowo Boże zaczęto z większą śmiałością traktować jako przestrzeń od czasu wydania przez Benedykta XVI adhortacji apostolskiej *Verbum Domini* (2010), w której papież poruszył problematykę sakramentalności słowa. Obecność Chrystusa w słowie decyduje o jego sakramentalności, a także przestrzenności niosącej przesłanie samego Boga. Dotyczy to zarówno treści, zawartości tego słowa, jak i jego proklamacji w sposób zobowiązujący, w liturgii⁴³.

W liturgii słowa uwaga wiernych winna być zwrócona na ambonę. W *Pontyfikale Rzymskim* podczas obrzędów poświęcenia kościoła i ołtarza jest uwzględniona „inauguracja” ambony. Biskup ukazując lekcjonarz, mówi:

Niech w tej świątyni zawsze rozbrzmiewa słowo Boże, aby wam odsłaniać tajemnice Chrystusa i przyczyniać się do waszego zbawienia w Kościele.

Następnie biskup podaje lekcjonarz lektorowi, który w procesji, uroczystie wnosi go na ambonę⁴⁴.

Mistagogiczny wymiar ambony wskazuje, że jest ona miejscem nawrócenia, ponieważ wiara rodzi się ze słyszenia, również na ołtarzu zostaje złożone wyrzeczenie grzechów; jest to ofiara człowieka połączona z ofiarą Chrystusa. Słowo głoszone podczas liturgii na ołtarzu staje się ciałem, i to samo głoszone słowo pociąga człowieka do złożenia ofiary z siebie. Stąd można mówić, że ambona jest ikoną świętego grobu oraz ikoną zmartwychwstania. Właśnie tutaj ukazuje się prawdziwa pascha. H. Pleskacheuskaya wskazuje także, że ambona w swej symbolice nawiązuje w sposób anamnetyczny do pustego grobu. Ukazuje sobą także antycypację eschatologiczną. Nabiera znaczenia tronu eschatologicznego⁴⁵.

⁴¹ Por. D. BRZEZIŃSKI. *Ukształtowanie i wyposażenie wnętrza kościoła. Aspekt liturgiczno-prawny*. „Studia Płockie” 29:2001 s. 94.

⁴² Por. B. NADOLSKI. *Liturgia słowa*. W: *Mszal księgą życia chrześcijańskiego*. Red. B. Nadolski. Poznań 1989 s. 334.

⁴³ Por. A. SIELEPIN. *Terminologia i metaforyka przestrzeni w liturgii* s. 27.

⁴⁴ Por. *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza* s. 49 p. 53.

⁴⁵ Por. H. PLESKACHEUSKAYA. *Teologia ambony*. W: *Praedicamus Christum Crucifixum* s. 307-308.

Niekiedy ambonę porównywano do góry, z której Chrystus głosił Dobrą Nowinę. Dziś bardziej podkreśla się aspekt stołu. Ambona to stół słowa Bożego. W modlitwie błogosławieństwa nowej ambony celebrans mówi:

Prosimy Cię, Boże, niech głos Twego Syna rozbrzmiewa w naszych uszach, abyśmy posłuszni natchnieniom Ducha Świętego, byli nie tylko słuchaczami słowa, lecz także gorliwymi jego wykonawcami. Niech głosiciele Twojego słowa ukazują nam drogi życia, abyśmy krocząc nimi, naśladowali Chrystusa Pana i osiągnęli życie wieczne. Przez Chrystusa Pana naszego⁴⁶.

Dlatego współczesne przepisy liturgiczne mocno podkreślają, by ambona służyła tylko i wyłącznie do czytania i wyjaśniania słowa Bożego. Można z niej czytać także wezwania modlitwy powszechnej. Natomiast nie powinno się od ambony rozpoczynać i kończyć Mszy św., robić komentarzy i prowadzić śpiewu.

Funkcja ambony jako stołu słowa Bożego zostaje podniesiona do funkcji drewnianego podwyższenia (por. Ne 8,4a). Stanowi miejsce wysokie do głoszenia zmartwychwstania Pana. Ambonę można porównać także do kamienia odsuniętego od grobu Chrystusa (Łk 24,2), na którym usiadł anioł (Mt 28,2). Miejsce proklamacji słowa Bożego jest więc ikoną świętego grobu, ikoną przestrzenną zmartwychwstania. Natomiast biorąc pod uwagę ostatni nakaz Chrystusa: „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu” (Mt 28,19) oraz samookreślenie Syna Bożego, że jest „drogą, prawdą i życiem” (J 14,6), nasuwa się wniosek, iż słowo prowadzi do sakramentu, czyli jest drogą prawdy dla życia. Dlatego wydaje się, że w kontekście mistagogicznego wymiaru ambony można ją określić mianem „miejsca protosakramentalnego”, czyli miejsca, w którym jest celebrowany „protosakrament” (liturgia słowa)⁴⁷.

Mistagogiczny wymiar ambony związany jest z proklamacją z niej słowa Bożego. Dlatego przepisy liturgiczne mówią:

Z ambony wykonuje się jedynie czytania, psalm responsoryjny oraz orędzie wielkanocne; można też stąd wygłaszać homilię i intencje modlitwy powszechnej. Godność ambony wymaga, aby wstępował na nią tylko sługa słowa. Przed oddaniem do użytku liturgicznego nowej ambony należy ją pobłogosławić zgodnie z obrzędem zamieszczonym w *Rytuale Rzymskim*⁴⁸.

⁴⁶ *Rytuał Rzymski. Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. T. 2. Katowice 1994 s. 54, 55 p. 916.

⁴⁷ Por. H. PLESKACHEUSKAYA. *Przestrzeń liturgiczna obrazem sakramentalności Kościoła*. W: *Confitemini Domino, quoniam bonus. Księga pamiątkowa dedykowana śp. księdzu profesorowi Adamowi Durakowi SDB (1949-2005)*. Red. J. Nowak. Warszawa 2007 s. 84.

⁴⁸ OWMR 309.

O mistagogicznym wymiarze ambony mówi także *Wprowadzenie do Lekcjonarza*⁴⁹, które określa warunki i wymagania, jakie należy zachować dla właściwej celebracji liturgii słowa Bożego.

We wnętrzu kościoła winno się znajdować miejsce podwyższone, stałe, dogodne i okazałe, odpowiadające godności słowa Bożego. Powinno jasno przypominać wiernym, że we Mszy świętej zostaje przygotowany tak stół słowa Bożego jak i stół Ciała Chrystusowego, winno wreszcie stanowić skuteczną pomoc dla wiernych w uważnym słuchaniu podczas liturgii słowa. Należy więc starannie przemyśleć, w zależności od struktury każdego kościoła, odpowiednie ustawienie ambony oraz jej związek z ołtarzem⁵⁰.

We *Wprowadzeniu* zwraca się uwagę na to, że już same księgi służące do głoszenia słowa Bożego podczas liturgii mają

[...] budzić u uczestników pamięć o obecności Boga przemawiającego do swojego ludu. Należy więc zadbać i o to, aby księgi będące w czynności liturgicznej znakami i symbolami nadziemskiej rzeczywistości, były naprawdę godne, ozdobne i piękne⁵¹.

3. MISTAGOGICZNY WYMIAR MIEJSCA PRZEWODNICZENIA

Zgromadzenie liturgiczne jest hierarchicznie uporządkowaną wspólnotą⁵², w której każdy ma do wykonania ściśle określone zadania. Wypełnienie tych zadań wiąże się z konkretnym miejscem znajdującym się w prezbiterium lub poza nim. Zgromadzenie liturgiczne uobecnia Kościół, który jest Mistycznym Ciałem Chrystusa, natomiast kapłan, który przewodniczy zgromadzeniu, jest znakiem Chrystusa-Głowy. Tę szczególną rolę kapłana podkreśla m.in. miejsce, które zajmuje w czasie liturgii, tzw. miejsce przewodniczenia. Jak przypomina *Katechizm Kościoła katolickiego*:

W służbie eklezjalnej wyświęconego kapłana jest obecny w swoim Kościele sam Chrystus jako Głowa swojego Ciała, jako Pasterz swojej trzody, Arcykapłan odkupieńczej ofiary, Nauczyciel Prawdy. To właśnie wyraża Kościół, mówiąc, że kapłan na mocy sakramentu święceń działa «w osobie Chrystusa-Głowy» (*in persona Christi Capitis*): Jest więc jeden i ten sam Kapłan, Chrystus Jezus, którego najświętszą Osobę zastępuje kapłan. Ten ostatni bowiem dzięki konsekracji kapłańskiej upodabnia się do Najwyższego Kapłana i posiada władzę działania mocą i w osobie samego Chrystusa (*virtute ac persona ipsius Christi*). Chrystus

⁴⁹ Por. *Wprowadzenie do drugiego wydania Lekcjonarza mszalnego*. Poznań 2011.

⁵⁰ *Tamże* nr 32.

⁵¹ *Tamże* nr 35.

⁵² Por. OWMR 294.

jest źródłem wszelkiego kapłaństwa: kapłan Starego Prawa był figurą Chrystusa, a kapłan Nowego Prawa działa mocą i w imieniu samego Chrystusa⁵³.

Święcenia kapłańskie sprawiają, że poprzez posługę wyświęconego kapłana Chrystus jest obecny w swoim Kościele. W sposób szczególnie obecność ta objawia się w liturgii. Jan Paweł II w *Liście apostolskim Dominicae cene o tajemnicy i kulcie Eucharystii* pisze:

Kapłan sprawuje Najświętszą Ofiarę «in persona Christi» – to znaczy więcej niż «w imieniu» czy «w zastępstwie» Chrystusa. «In persona» to znaczy: w swoim sakramentalnym utożsamieniu się z Prawdziwym i Wiecznym Kapłanem, który Sam tylko Jeden jest prawdziwym i prawowitym Podmiotem i Sprawcą tej swojej Ofiary – i przez nikogo właściwie nie może być w jej spełnianiu wyręczony. Tylko On – tylko Chrystus – mógł i wciąż może być prawdziwą i skuteczną «propitiatio pro peccatis nostris... sed etiam totius mundi». Tylko Jego Ofiara, a nie żadna inna, mogła i może mieć «vim propitiatorium» – ową moc przebłagalną przed Bogiem, przed Trójcą Przenajświętszą, przed Jej transcendentalną świętością. Uświadomienie sobie tego rzuca pewne światło na charakter i znaczenie Kapłana-liturga, który sprawując Najświętszą Ofiarę, działając «in persona Christi», zostaje w sposób sakramentalny (a zarazem w sposób niewymowny) wciągnięty i wprowadzony w to najcisłejsze «Sacrum», w które zarazem wprowadza duchowo wszystkich uczestników eucharystycznego zgromadzenia⁵⁴.

Zatem kapłan jest znakiem i obrazem Chrystusa w zgromadzonym Kościele.

W kościele, ośrodku lokalnej w wspólnoty, jaką jest diecezja, miejscem przewodniczenia jest katedra. Od IV w. określało się to miejsce także terminem «tron», który uwydatnia świecki aspekt władzy biskupa. Po Soborze Watykańskim II, w 1968 r. zostało przywrócone tradycyjne określenie «katedra», zniknęła z oficjalnej terminologii dokumentów nazwa «tron» i zaczął obowiązywać zakaz umieszczania nad katedrą baldachimu, który kojarzy się z oznaką władzy doczesnej. Biskup bowiem nie jest świeckim władcą, ale nauczycielem i pasterzem powierzonej mu owczarni. Katedra to symbol jego urzędu nauczycielskiej posługi (*munus docendi*), poprzez którą uczestniczy on w posłannictwie Chrystusa, Proroka i jedyne-go Nauczyciela (por. Mt 23,10; J 13,13 n.)⁵⁵.

Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego podaje liturgiczne normy odnośnie do miejsca przewodniczenia.

⁵³ KKK 1548.

⁵⁴ JAN PAWEŁ II. *List apostolski Dominicae Cene o tajemnicy i kulcie Eucharystii* (24.02.1980). <<https://vademecumliturgiczne.pl/2018/02/26/list-apostolski-dominicae-cenae-o-tajemnicy-i-kulcie-eucharystii/>> [dostęp: 29.05.2024] p. 8.

⁵⁵ Por. S. CZERWIK. *Symbole wspólnotowórcze w celebracji Eucharystii*. „Studia Theologica Varsaviensia” 38:2000 nr 2 s. 71-72.

Krzesełko kapłana celebransa winno uwydatniać jego funkcję przewodniczącego zgromadzenia i kierującego modlitwą. Dlatego najodpowiedniejsze dla niego miejsce będzie u szczytu prezbiterium, zwrócone w stronę ludu, chyba że byłoby to niemożliwe ze względu na strukturę świątyni lub inne okoliczności, np. gdyby utrudniało łączność między kapłanem a wiernymi z powodu zbyt wielkiej odległości, albo gdyby tabernakulum znajdowało się na środku za ołtarzem. Należy unikać wszelkiego podobieństwa do tronu. Przed oddaniem krzesła kapłana do użytku liturgicznego wypada je pobłogosławić zgodnie z obrzędem podanym w *Rytuale Rzymskim*⁵⁶.

Jeśli miejsce do siedzenia nie było objęte obrzędem poświęcenia lub błogosławieństwa kościoła i zostało wykonane po tym akcie, należy je pobłogosławić⁵⁷. Mistagogiczny wymiar miejsca przewodniczenia doskonale widać w modlitwie błogosławieństwa tego miejsca:

Spraw niech ci, którzy zasiadają w tym miejscu, chętnie głoszą Twoje słowo i godnie sprawują Twoje sakramenty, aby kiedyś razem z ludem im powierzonym bez końca Ciebie chwalili w niebieskiej świątyni⁵⁸.

Odnowa liturgiczna, mając na celu podkreślenie społecznego charakteru czynności liturgicznych, przywraca pierwotne znaczenie miejsca dla celebransa, zaznaczając, że ma ono być odtąd miejscem, przy którym odbywa się liturgia słowa, a przede wszystkim miejscem przewodniczenia w zgromadzeniu liturgicznym. Liturgia jest bowiem wykonywaniem Chrystusowego kapłaństwa, w którym dokonuje się uświęcenie ludzi i najdoskonalsza chwała Boga. Sam Jezus Chrystus sprawując swoje dzieło, jest w nim obecny w różnorodny i realny sposób. Jest to obecność Chrystusa uwielbionego, dlatego w swojej nieskończonej i niepojętej dla człowieka miłości Chrystus posługuje się swoim przedstawicielem, który w Jego imieniu sprawuje najświętsze czynności. Chrystus jest obecny i działa w osobie kapłana. Przewodniczący liturgii, biskup czy prezbiter, uobecnia więc przez swoją osobę Chrystusa. Daje swoje ciało, aby Chrystus ukazał się zgromadzeniu eucharystycznemu. Dla przewodniczącego liturgii potrzebne jest więc odpowiednie miejsce, aby zaznaczyć tę obecność Chrystusa. Miejsce przewodniczenia jest szczególnym znakiem liturgicznym, bowiem w osobie biskupa czy prezbitera Chrystus wchodzi w zgromadzenie. On jest głową tego ciała, które uczestniczy w liturgii. Ta obecność Chrystusa uwidacznia się też w odpowiednich szatach kapłana. Gdy kapłan

⁵⁶ OWMR 310.

⁵⁷ Por. *Obrzęd błogosławieństwa z okazji oddania do użytku nowej katedry*, w: *Rytuał Rzymski. Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. T. 2. Katowice 1994 s. 43-49 p. 880-899.

⁵⁸ *Tamże* p. 897.

wchodzi, wierni na znak szacunku wstają, a on pozdrawia zgromadzenie imieniem Chrystusa i zajmuje centralne miejsce, zawsze zwrócony twarzą do ludu⁵⁹.

Słusznie więc stwierdza ks. A. Żądło, że mistagogiczne znaczenie miejsca przewodniczenia dla celebransów polega na tym, że uwydatnia ono funkcję przewodniczącego zgromadzenia i kierującego modlitwą, którym jest biskup lub prezbiter. Jeśli celebrans zajmuje to miejsce we właściwych momentach celebracji liturgicznej, to składa świadectwo wiary w to, że podczas liturgii w jego osobie jest obecny Chrystus⁶⁰. W odpowiednim szacunku, z jakim celebrans podchodzi do tego miejsca, uwiarygodniony zostaje mistagogiczny język, którym przemawia on wciąż do hierarchicznie zorganizowanego zgromadzenia⁶¹.

4. MISTAGOGICZNY WYMIAR MIEJSCA ZAJMOWANEGO PRZEZ WIERNYCH PODCZAS CELEBRACJI LITURGII EUCHARYSTII

Celebracja jest dziełem całego zgromadzenia liturgicznego, którego członkowie mają udział w kapłaństwie Chrystusa. Jest jednocześnie najdoskonalszą i najbardziej widoczną formą realizacji tego kapłaństwa. *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego* podaje normy prawne, jak należy zorganizować miejsca dla wiernych w przestrzeni celebracji Eucharystii:

Ustalając miejsca dla wiernych, należy zatroszczyć się o to, by mogli oni dobrze widzieć święte czynności i duchowo w nich uczestniczyć. Wypada, aby ustawiono dla nich ławki lub krzesła. Należy jednak znieść zwyczaj rezerwowania miejsc siedzących dla niektórych osób prywatnych. Krzesła lub ławki, zwłaszcza w nowo zbudowanych kościołach, należy tak ustawić, by wierni mogli przyjmować postawę właściwą dla odpowiednich części liturgii i swobodnie przystępować do Komunii świętej. Należy zwrócić baczną uwagę na to, by wierni mogli nie tylko dobrze widzieć kapłana, diakona czy lektora, lecz także dobrze ich słyszeć przy użyciu współczesnych środków technicznych⁶².

Ze swej natury celebracja wymaga uczestnictwa wielu osób, które pewne jej części wykonują wspólnie, inne zaś zależnie od posiadanego urzędu i funkcji, zawsze jednak w służbie i dla dobra całego zgromadzenia⁶³. Współczesne budownictwo sakralne jest bardzo bogate, niekiedy dyskusyjne i kontrowersyjne, odzwier-

⁵⁹ Por. R. WALCZAK. *Świątynia chrześcijańska i jej wystrój w świetle soborowych i posoborowych dokumentów Kościoła*. Kalwaria Zebrzydowska 1999 s. 54.

⁶⁰ Por. KL 7.

⁶¹ Por. A. ŻĄDŁO. *Mistagogia w liturgii* s. 114-115.

⁶² OWMR 311.

⁶³ Por. Cz. KRAKOWIAK. *Zgromadzenie liturgiczne jako podmiot celebracji*. W: *Wiara – Kościół – liturgia*. Red. Cz. Krakowiak. Lublin 2016 s.109.

ciędlą mentalność człowieka wieku techniki, a przede wszystkim centralne miejsce Chrystusa w liturgii oraz rozumienie Kościoła jako wspólnoty wiernych. Można mówić o dwóch nurtach kształtowania przestrzeni sakralnej: *Wegraum* i *Verweilraum*. Koncepcja *Wegraum* (niem. *Weg* – droga, *Raum* – przestrzeń) odzwierciedla rozumienie Kościoła jako ludu Bożego w drodze do niebieskiej ojczyzny. Druga koncepcja – *Verweilraum* (niem. *verweilen* – pozostawać, zatrzymywać się, być razem) wyraża rozumienie Kościoła jako wspólnoty wiernych⁶⁴. Te teologiczne założenia znajdują swój wyraz w konkretnych rozwiązaniach przestrzeni celebracji Eucharystii, którą wypełniają wierni.

Konkretnie zgromadzenie liturgiczne, jako przedmiot i podmiot działania Boga w swoim ludzie i ze swoim ludem, jest „sakralną przestrzenią” – „miejscem”, w którym w szerokim zakresie dokonuje się proces komunikacji. Bóg przychodzi, by zbawić swój lud, lud odpowiada na pierwsze działanie Boga przez Chrystusa w Duchu Świętym. Równocześnie w odpowiedzi na Boże działanie, „w darze” dla Ojca jednoczy się i zespala wzajemnie⁶⁵. Mistagogiczny wymiar przestrzeni celebracji Eucharystii, w której jest miejsce dla zgromadzenia liturgicznego, pozwala odczytać sakramentalną obecność Chrystusa w Kościele. W tej przestrzeni człowiek wchodzi w przymierze z Bogiem i je odnawia.

Liturgia domaga się nie tylko odpowiedniego czasu, ale i miejsca. Lud Boży gromadzi się na nią w kościele, w konkretnej przestrzeni celebracji misterium zbawienia. Ta przestrzeń powinna odpowiadać wierze chrześcijan, ich obyczajom i pobożności⁶⁶. Ważne jest, aby przewidziana na liturgię przestrzeń w naturalny sposób sprzyjała wewnętrznej i organicznej jedności zgromadzenia liturgicznego, ponieważ manifestuje ono podczas celebracji komunie całego Kościoła⁶⁷.

Jak zaznacza ks. A. Żądło, w przestrzeni sakralnej nie ma obszarów lub miejsc drugorzędnych. Jest tam jeden obszar, jak jeden jest lud, który się na nim gromadzi. Są natomiast pewne miejsca, które wydziela się nie ze względu na takie czy inne osoby uczestniczące w zgromadzeniu, lecz ze względu na sprawowane podczas liturgii obrzędy, spełniane posługi czy funkcję służebną. Na tym polega głębia mistagogicznej wymowy każdego z miejsc sakralnych, a więc również miejsca dla ludu. Na nim bowiem zebrani w jeden lud stają się znakiem Chrystusa obecnego pomiędzy nimi (por. Mt 18,20)⁶⁸, a więc przemawiają do siebie, a także do całego świata językiem symbolu, który ma to do siebie, że pewna widzialna rzeczywistość, mająca określone znaczenie naturalne, zostaje umownie przyjęta na oznaczenie rzeczywistości pozazmysłowej, religijnej, nadprzyrodzonej, której w żaden inny

⁶⁴ Por. B. NADOLSKI. *Liturgika* s. 292.

⁶⁵ Por. *tamże* s. 178.

⁶⁶ Por. KL 124.

⁶⁷ Por. OWMR 294.

⁶⁸ Por. KL 7.

sposób nie można pojąć ani przedstawić⁶⁹. Mamy więc tu do czynienia z przypadkiem autentycznej mistagogii.

ZAKOŃCZENIE

Przestrzeń celebracji liturgii powiązana jest z osobą ludzką, z którą tworzy szczególną wyrazistość oraz językowość. Przestrzeń ta jest miejscem celebracji misteriów, dzięki którym człowiek uczestniczy w zbawczym dziele Boga dokonującym się w liturgii pod osłoną znaków. Zdolność przeżywania mistagogii poprzez liturgię sprawia, że można dostrzec rzeczy niewidzialne w tym, co jest dostrzegalne przez zmysły. Taką umiejętność przeżywania mistagogii liturgicznej zdobywa się, uczestnicząc właśnie w celebracji liturgii Eucharystii. Stąd też centra liturgiczne, którymi są: ołtarz, ambona i miejsce przewodniczenia, a także miejsce, gdzie zgromadzeni są wierni, pozwalają na ogarnięcie wiarą urzeczywistnianego w celebracji liturgii Eucharystii misterium zbawczego, jak też na czynny i owocny w nim udział.

BIBLIOGRAFIA

- ARASZCZUK S., *Ołtarz chrześcijański*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 14. Red. E. Gigilewicz [i in.]. Lublin 2012 kol. 560.
- ARASZCZUK S.: *Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza w odnowionej liturgii Soboru Watykańskiego II*. Opole 2007.
- ARASZCZUK S.: *Ołtarz jako miejsce sprawowania kultu. Zarys teologii ołtarza*. W: *Biskup Andreas von Jerin i jego ołtarz we wrocławskiej archikatedrze pw. św. Jana Chrzciciela*. Red. S. Araszczuk. Wrocław 2020 s. 79-90.
- ARASZCZUK S.: *Struktura i teologia modlitwy poświęcenia ołtarza*. W: *Memoriale Domini. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Jerzemu Stefańskiemu w 70. rocznicę urodzin*. Red. M. Olczyk, W. Radecki. Gniezno 2010 s. 33-44.
- BARTNIK Cz.: *Zarys teologii przestrzeni*. „Collectanea Theologica” 54:1984 nr 4 s. 20-36.
- BRZEZIŃSKI D.: *Ukształtowanie i wyposażenie wnętrza kościoła w odnowionym rycie rzymskim. Aspekt liturgiczno-prawny*. „Studia Płockie” 29:2001 s. 87-99.
- CZERWIK S.: *Symbole wspólnototwórcze w celebracji Eucharystii*. „Studia Theologica Varsoviensia” 38:2000 nr 2 s. 67-105.
- FERRARO G.: *Cristo é l'altare. Liturgia di dedicazione della chiesa e dell'altare*. Roma 2004.
- HANI J.: *Symbolika świątyni chrześcijańskiej*. Kraków 1994.
- KLAJA G.: *Ołtarz w świetle teologii*. Kraków 2008.
- KONECKI K.: *Ołtarz w posoborowej liturgii mszalnej. Znaczenie i funkcja*. W: *Sacrae liturgiae servus*. Red. W. Karasiński. Włocławek 2020 s. 254-263.
- KRAKOWIAK Cz.: *Miejsce sprawowania liturgii słowa Bożego*. W: *Liturgia słowa Bożego we Mszy świętej*. Red. Cz. Krakowiak. Lublin 2011 s. 29-44.

⁶⁹ Por. A. ŻĄDŁO. *Mistagogia w liturgii* s. 112-113.

- LECH S.: *Przestrzeń celebracji liturgicznych*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 42:1989 nr 3 s. 187-198.
- NADOLSKI B.: *Ambona. Historia, znaczenie, symbolika*. Kraków 2008.
- NADOLSKI B.: *Ambona*. W: *Leksykon liturgii*. Oprac. B. Nadolski. Poznań 2006 s. 79-80.
- NADOLSKI B.: *Liturgika*. T. 1: *Liturgika fundamentalna*. Poznań 2014.
- NADOLSKI B.: *Misterium chrześcijańskiego ołtarza*. Kraków 2009.
- NADOLSKI B.: *Ołtarz*. W: *Leksykon liturgii*. Oprac. B. Nadolski. Poznań 2006 s. 1093-1100.
- NADOLSKI B.: *Przestrzeń sprawowania liturgii*. W: *Leksykon liturgii*. Oprac. B. Nadolski. Poznań 2006 s. 1243-1252.
- NOWAK J.: *Apostolski wymiar liturgii*. Poznań 1999.
- NOWAK J.: *Komentarz do Ogólnego wprowadzenia do Mszału Rzymskiego*. Poznań 2023.
- NOWAK J.: *Przestrzeń liturgiczna w celebracji Wigilii Paschalnej*. „Collectanea Theologica” 63:1993 nr 1 s. 116-122.
- NOWIŃSKI J.: *Sakralna przestrzeń – charakterystyka oraz wybrane treści ideowe i symboliczne*. „Seminare” 29:2011 s. 260-283.
- Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*. Poznań 2004.
- PLESKACHEUSKAYA H.: *Przestrzeń liturgiczna obrazem sakramentalności Kościoła*. W: *Confitemini Domino, quoniam bonus*. Księga Pamiątekowa dedykowana śp. Księdzu profesorowi Adamowi Durakowi SDB (1949-2005). Red. J. Nowak. Warszawa 2007 s. 75-116.
- PLESKACHEUSKAYA H.: *Teologia ambony*. W: *Praedicamus Christum Crucifixum. Słowo Boże w liturgii Kościoła*. Red. A. Żądło. Katowice 2010 s. 305-310.
- POLAK M.: *Mistagogia w duszpasterstwie Kościoła. Studium pastoralnoteologiczne*. Poznań 2012.
- Pontyfikał Rzymski. Odnowiony zgodnie z postanowieniem świętego Soboru Powszechnego Watykańskiego II wydany z upoważnienia papieża Pawła VI poprawiony staraniem papieża Jana Pawła II. Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza*. Wydanie wzorcowe. Katowice 2001.
- Rytuał Rzymski. Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. T. 2. Katowice 1994.
- SIELEPIN A.: *Terminologia i metaforyka przestrzeni w liturgii*. W: *Przestrzeń liturgiczna*. Red. A. Sielepin, J. Superson. Kraków 2019 s. 7-32.
- SOBECZKO H.J.: *Zgromadzeni w imię Pana. Teologia znaku zgromadzenia liturgicznego*. Opole 1999.
- TWARDY J.: *Miejsce i funkcja ambony w przestrzeni sakralnej*. W: *Praedicamus Christum Crucifixum. Słowo Boże w liturgii Kościoła*. Red. A. Żądło. Katowice 2010 s. 287-304.
- VAGGAGINI C.: *Il senso teologico della liturgia*. Roma 1965.
- WALCZAK R.: *Symbolika i wystrój świątyni chrześcijańskiej*. Poznań 2005.
- WALCZAK R.: *Świątynia chrześcijańska i jej wystrój w świetle soborowych i posoborowych dokumentów Kościoła*. Kalwaria Zebrzydowska 1999.
- ŻĄDŁO A.: *Mistagogia w liturgii*. W: *Mistagogia a duchowość*. Red. A. Żądło. Katowice 2004 s. 117-118.

Streszczenie: Przestrzeń celebracji liturgii Eucharystii ma ukazywać strukturę Kościoła jako ludu zorganizowanego, społeczności hierarchicznej i zjednoczonej. Taką wizję Kościoła mamy w odnowionej liturgii. Głową wspólnoty celebrującej liturgię jest Chrystus. I to On inicjuje zbawczy dialog uobecniany i kontynuowany w celebracji liturgii. Prawdziwa liturgia chrześcijańska to po prostu życie Chrystusa w nas, które przeżywamy i celebrujemy. Dlatego przestrzeń celebracji liturgii jest święta. W przestrzeni celebracji liturgii Eucharystii ważną funkcję odgrywają centra liturgiczne: ołtarz, ambona i miejsce przewodniczenia. Ważną przestrzenią celebracji jest miejsce zgromadzenia, które jest podmiotem tej celebracji. Przestrzeń celebracji liturgii jest znakiem obecności Boga w liturgii. Stąd troska o mistagogię, czyli wejście w tajemnicę tej obecności. Poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o istotę i charakter mistagogii w ukształtowaniu przestrzeni celebracji liturgii Eucharystii oraz o sposoby i formy jej realizacji w kształtowaniu tej przestrzeni są istotne, aby zrozumieć kierunek zmian celebracji liturgii w odnowie soborowej. Mistagogia, jako droga wprowadzająca w sens tej celebracji opiera się na wyjaśnieniu symboli i znaków, pod osłoną których celebrowana jest liturgia. Dlatego troska o jej mistagogiczny charakter ma przejawiać się także w poprawnym ukształtowaniu przestrzeni, w której jest celebrowana.

Słowa kluczowe: mistagogia, liturgia, celebracja liturgii, przestrzeń liturgiczna, ołtarz, ambona, miejsce przewodniczenia.